

BALÁCA, A RÓMAI KORI NAGYBIRTOKKÖZPONT VESZPRÉM ÉS A BALATON KÖZÖTT

– a balácai feltáró, feldolgozó és bemutató program eddigi eredményei

„Én a falun lakozót nevezem boldognak, a várost
dicséred te. Ki más sorsát áhítja, sajátját gyűlöli.”

Horatius: *Episztolák*, 1/10–12.
(Urbán Eszter ford.)

„Erről álmodtam mindig: kicsi, egyszerű birtok,
hol házam mellett kert s csörgedező patakocská
s mindezekén kívül kicsi erdő volna”

Horatius: *Szatírák*, 11/6., 1–3.
(Bede Anna ford.)

„De boldog az, kit nem szorít százféle ügy,
s mint hajdanában őseink,
saját ökrével szánt atyái birtokán
s kamatra semmi gondja sincs!

(...)

hanem vagy ép nyulánk venyige-vőlegényt
esket sudár nyárfáival,
vagy nézi völgyek alján bőgő barmaid,
amint legelnek tétova,
s a vadhajtasokat kacorral metszve le,
nemes gyümölcsöt ojtogat,
vagy amphorába pergetett mézet rak el,
vagy báránykáit nyírja meg...”

Horatius: *Epódoszok*, 2., 1–4., 9–16.
(Meller Péter ford.)

Veszprémtől kilenc kilométerre terül el a Dunántúl legnagyobb római kori világlagazdasága, Baláca. A fallal körülvett épületegyüttes közül látogatható a főépület mozaikjaival, falfestményeivel, a II. századi pinceanyaggal és egyéb leletekkel. A romkerten belül látható még néhány részben helyreállított, részben romként konzervált épület, és itt kapott helyet a Veszprém megye római kori farragott köemlékeit bemutató lapidárium is.

Horatius vidéki életet dicséző írásait számos alkalommal hallhattuk a „Baláca ünnepi órái” rendezvényein. Bár a fenti idézetei a klasszikus itáliai, illetve Róma környéki birtokokra vonatkoztak, mégis segítenek elképzelni, milyen is lehetett az egykori balácai földbirtok, s hogyan is éltek, élhettek vidéki birtokain tulajdonosaik. Horatius soraira a rompark megnyi-

tásának tizenötödik évfordulójára, 1999-ben Rostetter Szilveszter komponált zenét, és – hogy választani tudjunk – egyszerre három himnuszt is az *Énekek* második és negyedik, valamint a *Szatírák* második könyve nyomán.

A XVIII. században és azóta közzétett állítólagos (koholt) és valós feliratok,¹ valamint a szántáskor felszínre került falak, falmaradványok egyértelművé tették a rómaiak jelenlétét Nemesvámos déli, délkeleti, illetve Veszprémfajsz északi határában. A XX. század nagyjából negyedik negyedéig Baláca szinte azonos volt a veszprémi káptalan egykori majorságával, s csak kevesen gondoltak arra az 1912 óta már biztosan szélesebb körben is megismer-

¹ K. Palágyi Sylvia: „Őskor, római kor, népvándorlás kora”. In Veress D. Csaba–Hudi József–Ács Anna–Palágyi Sylvia: *Nemesvámos története. Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet, Veszprém, 1994.* 19. o.; K. Palágyi Sylvia: „A balácai kutatások története (1904–1976)”. A *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1984/17. 27. o.

hetővé váló római kori településre, amelynek falai hosszan húzódnak a két település között szántóföldek alatt.² Balácáról ma már egyértelműen a római kori villagazdaság jut eszünkbe, s neve után kutatva derül csak ki, hogy egykor közelében állt a káptalani majorság. A xx. század elejére már világossá vált, hogy Nemesvámos és Veszprémfajs között, az út mindkét oldalán, legalább harminc-negyven főépületből és mintegy száz melléképületből álló római kori település létezett, amelyet csoportonként falak vettek körül. Lehetséges, hogy a birtok egészét is falak határolták.³

Az első ásató, Rhé Gyula gyanúja (még ha nagyon sokáig vagy talán soha nem álmodhatunk is a földbirtokközpont és a hozzá lazábban kapcsolódó épületcsoportok teljes feltárásáról) beigazolódott. Ugyanis nemcsak a szűken vett központi területen belül jelentek római kori falak és épületek, hanem azon kívül, távolabb is. Nemesvámos újabb, keleti-délkeleti utcáinak építkezései számos új információval szolgáltak, és jelentős épületek váltak láthatóvá a légi felvételek segítségével.

A balácai ásatások történetét azonban korábbról kell kezdenünk. Nemesvámos határában, a veszprémi káptalan egykori területén 1904. augusztus 5-én köveket és falfestménytöredékeket fordított ki az eke. Az eseményről másnap szerzett tudomást a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatója, Laczkó Dezső.⁴

A napvilágra került leletek jelentőségét felismerve a Veszprémvármegyei Múzeum Egylet titkára jelentésében már 1906-ban a következőket írta: „...a tudósvilág bámulva csodálja a Balácán felszínre jutott és muzeumunkban elhelyezett faltöredékeket, mint amelyek a pannoniai római életnek és művészetnek egyedül álló figurális festmény töredékei.”⁵

A több-kevesebb megszakítással 1906-tól 1926-ig tartó, évente pár hétből álló első ásatási szakaszt Rhé Gyula vezette. 1909-re már ismerte a villagazdaság főépületének (i. épü-

let), a nagy lakóháznak mind a négy mozaikját, s nagy mennyiségű falfestmény-anyagot gyűjtött az épületet határoló folyosók pa-

A főépület részlete (A szerző felvételei)

dozata alatti feltöltésből. Ásatása nyomán kirajzolódott egy olyan belső udvaros lakóház, amelynek helyiségei az udvart határoló folyosóról nyíltak, reprezentatív célokot szol-

A villagazdaság területe 1976-ban

gáló apszisos záródású két terme és a keleti traktus további két helyisége mozaikburkolatot kapott. Az épületet azután három oldalról fedett folyosók zárták le.⁶

² Ennek első összefoglalása Rhé Gyula: „A balácai ásatások eredményei”. In báró Hornig Károly kiad.: *Balácsa. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1912.* 35. o.

³ Uo.; ill. a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Adattára, 67/1021/13-1935; vö. még Palágyi: i. m. 27. o.

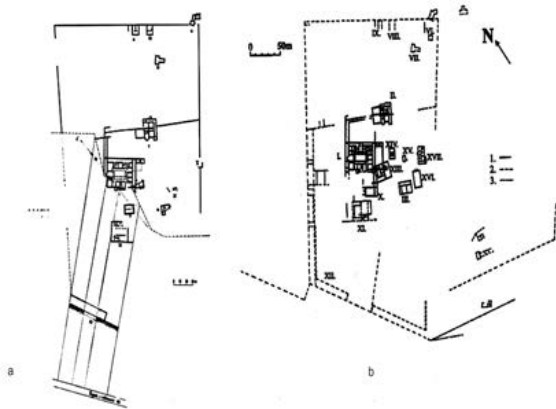
⁴ Uo.

⁵ Rhé Gyula: *A Veszprémvármegyei Múzeum Egylet titkári jelentése (1906-ról)*. Pósa Endre könyvnyomdája, Veszprém, 1906. 9. o.

⁶ Palágyi: i. m. 27–32. o.

1912-re kilenc, 1926-ra pedig összesen tizenkét épületről szereztek tudomást a fallal körülvett földbirtokcentrumon belül.

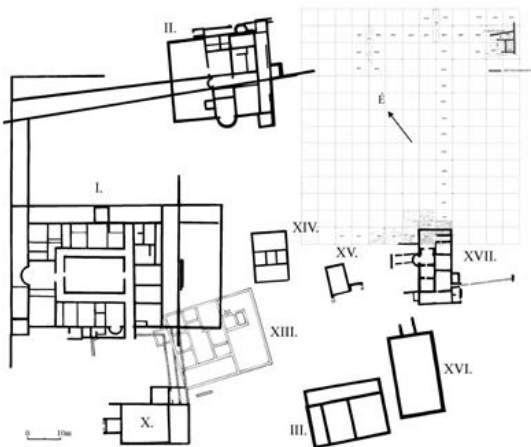
1910-ben és 1925-ben emelték ki a főépület négy mozaikpadlóját. Közülük egy a Magyar

Rhé Gyula feltárásainak összesítő rajza. A villagazdaság épületei, falai – 2005-ös állapot

Nemzeti Múzeum előcsarnokának díszé, újabban pedig a múzeum kőtárának legfőbb látványossága lett.

Az I. és a II., fürdőnek tartott épület kivételével ötven éven keresztül szántották a viszszaemelt falak felett a villagazdaság terü-

A villagazdaság központi része, a jobb felső sarokban a 2007-ben felbukkant XXII. épület (T. Szlezák Judit rajzai)

letét. 1976-ban kezdődött meg Balácsa történetének második nagy ásatási szakasza, amely megszakítások nélkül egészen 2007-ig tartott,

s tarthatna ma is, ha azt az anyagi lehetőségek lehetővé tennék.⁷ Eközben 1988 jelentős változást hozott Balácsa életében. A balácsai program és kiállítóhely szervezeteleg mindig is a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatósághoz tartozott. 1988-ig önálló ásatási, helyreállítási kerettel, saját munkatársakkal rendelkezett. Az 1988-as évtől kezdve megszűnt ez a fajta részleges önállósága. A programra fordítható keretek összege, a munkaórák száma ettől kezdve lényegesen csökkent, s a program teljesítésének tervezett vége is beláthatatlan messzeségbe tolódott.

Az 1976-tal kezdődő újabb feltérési szakasz, majd a kidolgozott program célja volt a mára már az állam által kisajátított, mintegy kilenc hektáros római kori nagybirtokközpont teljességre törekvő feltérása, tudományos és népszerűsítő feldolgozása, illetve a birtokközpont egykori életének a lehetőségekhez képest hű, egyedülállóan tekinthető bemutatása. Ennek szellemében nyílt meg a nagyközönség számára 1984. május 18-án, a múzeumi világnapon a balácsai romkert.

Az újabb ásatási szakaszban lehetőség kínálkozott a korábbi ásatások eredményeinek hitelesítésére, kiegészítésére, építési periódusainak tisztázására.

2007-ig a fallal körülvett területen belül összesen kilenc épület feltérása fejeződött be, és újabb épületek jelentkeztek a kutatóárkokban és a részleges feltérások során. A Rhé által meghatározott épületekkel együtt így összesen huszonegy épületről szerezünk adatokat. A fentiekén kívül a légi felvételek és földradar-mérések a körítőfalon belül és kívül további épületeket jeleztek.⁸

A viszonylag vékony körítőfalnak első sorban a birtokközpont körülhatárolása és az állatok elkóborlásának megakadályozása volt a feladatuk. A körítőfaltól induló és az

⁷ Program- és ásatásvezető (K.) Palágyi Sylvia; régész munkatársai: Csirke Orsolya, Kelemen Márta, Kirchhof Anita, Regenye Judit.

⁸ K. Palágyi, Sylvia: „Ergebnisse der Forschungen der vergangenen 10 Jahre in Balácsa und das Centenariumsjahr”. *Balácsai Közlemények*, 2005/9. 22. o.: 1. ábra; Kaposvári, József-Lőrentei, Tamás: „Was sieht ein Drachenflieger neben einer archäologischen Ausgrabung?” *Balácsai Közlemények*, 2005/9. 113. o.: 2. ábra, 114. o.: 3-4. ábra; Neduczka, Borisláv-Pattantyús-Á., Miklós: „Combined radar mapping of the North-East corner of the roman Villa-estate, Balácsa”. *Balácsai Közlemények*, 2005/9. 97. o.: 2. ábra.

épületek közötti falak udvarokat választottak el, amelyek között bizonyára dísz- és gyümölcsöskertek, állattartásra szolgálók is lehettek. A nagy lakóháztól nyugatra eső területen a 2002-es geofizikai mérések halványan jelentkező foltjaiban gyümölcsöskert ültető-gödreit azonosították.⁹

A villagazdaság központi épülete változatlanul a nagy, belső udvaros lakóház (az I. épület), amely legnagyobb kiterjedését a III. században érte el. A II–III. század fordulóján készültek el mozaikjai, amelyek elsősorban geometrikus motívumokból, valamint növényi és madarakat ábrázoló kompozíciókból álltak.¹⁰ Az oszlopos udvart imitáló falképen fákat, gránátalma-bokrokat és két színpompás gyurgyalagot is megfestettek.¹¹ Az udvar körüli folyosókat egyidejűleg szélesebb, illetve vékonyabb vörös és fekete sávokkal, csíkokkal, rácsmotívumokkal, realiztikus és stilizált virágokkal festették ki.¹²

A nagy lakóház (I. épület) délkeleti sarka alatt feltárt középfolyosós, udvarral bővített lakóház volt Baláca történetének első kőépülete (XIII.), amelynek falát díszíthették a színük alapján (sárga-lila, vörös-fekete stb.) megkülönböztetett korábbi falképek. Ezek a falfestmények hasonló elrendezési séma szerint készültek. Függőleges sávok választották el a téglalap alakú, ugyancsak függőleges helyzetű, keretezett mezőket, a lábazati sávok vízparti jeleneteket ábrázoltak. A falfestményeket fehér és színes stukkópárkányok, stukkót imitáló szalagok zárták le. A záró sávokra szárazföldi, vízparti és vízi jeleneteket festettek.¹³ A korai épületet egy

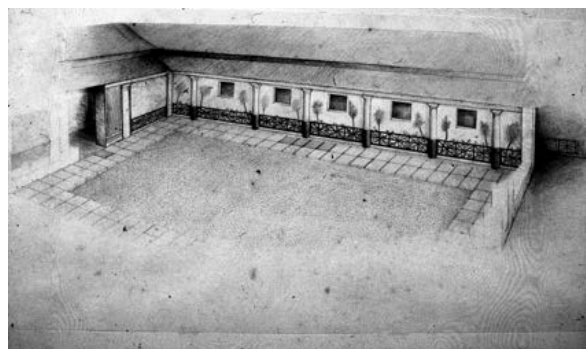
korábbi belső udvaros épület, keleti traktusában pedig pár helyiségből álló kisebb helyiségsor követhette, majd megépült az ismert alaprajzú, apszisokkal kiegészített főépület.¹⁴ A főépület területén elvégzett peridus kutatások egyértelműen igazolták, hogy az apszissal záródó fogadóhelyiségek és to-

A villagazdaság központi része a 2000-es évek közepe táján

A főépület peristylumának falfestménye (Oszkó Zsuzsa felvétele)

A peristylum falfestményeinek rekonstrukciós rajza (Györgydeák György rajza)

9 Fatsar Kristóf: „Geofizikai mérésekkel a balácai villagazdaság kertjeinek nyomában”. *Balácai Közlemények*, 2005/9. 102. o.

10 B. Thomas Edit: *Balácsa – mozaik, freskó, stukkó*. Akadémiai Nyomda, Budapest, 1964. xv., xvii., xxii–xxviii.; Györgydeák György–K. Palágyi Sylvia: *A balácai mozaikok motívumai – Motive der Balácsaer Mosaiken*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 1993.

11 K. Palágyi Sylvia: „A balácai római kori villagazdaság főépületének (I.) peristylum, 1. – Das Peristyl des Hauptgebäudes (I.) des römzeitlichen Gutshofes von Balácsa, 1.” *Balácai Közlemények*, 2008/10. 164–170., 175. o.: 59–72., 80. ábra; Palágyi Sylvia: „Villa romana und ihre Wandgemälde in Balácsa.” In Borhy László szerk.: *Plafonds et voutes a l'époque antique*. Pytheas, Budapest, 2004. 275. o.: 12. ábra.

12 Rhé Gyula: *Balácsa*. 44. o.: 4. ábra; Palágyi: i. m. uo.: 11. ábra, 276. o.: 13. ábra.

13 Pl. Kirchhof Anita: „Lábazatot díszítő falfestmény-rekonstrukció Balácsáról – Rekonstruktion der Sockelmalereien aus Balácsa”. *Balácai Közlemények*, 2004/8. 216–236. o.; K. Palágyi Sylvia: „Festett stukkópárkány részlete a balácai főépület (I.) 11. helyiségéből – Bemaltes Stuckgesimsfragment aus dem Raum 11. des Hauptgebäudes (I.)

von Balácsa.” *Balácai Közlemények*, 2004/8. 209–214. o.: 12–17., 19–22. ábra; Palágyi: „Villa romana...” 271. o.: 1–3. ábra, 272–273. o.: 5–6. ábra.

14 K. Palágyi Sylvia: „A balácai római...” 129. o.: 4. ábra.

Épület	Rhé Gyula szerint ¹	Az 1976-tól tartó ásátások alapján ²
I.	lakóház	főépület, lakóház, korábbi építési periódusokkal, mozaikkal, fal-festményekkel, jelenleg egyben kiállítóhely (1976–1984, 1986, 1988)
II.	fürdő	műhely, fürdő, lakóház (többszöri átalakítás során; 1980–1988)
Porticus az I. és a II. épület között, északi udvar	részben porticus, részben udvarfal	porticus (több periódusban, jelenleg részben kőtár) és északi udvar (az I. és II. épület feltárásával egyidejűleg, valamint 1999), talajellenállás-mérés nyomán (2002) ³
III.	részben ismert, istálló	gazdasági célú épület, a jelenlegi fogadóépület (1993–1995)
IV.	?	?
V.	kapu	újabban még nem kutatott
VI.	nem római eredetű (?)	ásatással újabban még nem kutatott, georadar-mérés a területén (2003) ⁴
VII.	bazilika (?)	ásatással újabban még nem kutatott, georadar-mérés a területén (2002) ⁵
VIII.	konyha vagy nyári tartózkodóhely	ásatással újabban még nem kutatott, georadar-mérés a területén (2004), ⁶ talajellenállás-mérés a területén (2002) ⁷
IX.	kisebb lakóház	újabban még nem kutatott
X.	gyülekezésre alkalmas középület	személyzeti téli szálláshely (1983–1986, 1989, 1990)
XI.	lakóház	épület, csak részlegesen kutatott (1989, 2006)
XII.	folyosó	újabban nem kutatott
XIII.	néhány megismert falát az I. épülethez kötötte	korai lakóház és két korábbi földbemélyített ház (az I. épület feltárásával egyidejűleg)
XIV.	–	istálló (1991–1993)
XV.	–	alápincézett római és középkori(?) épület (1993, 1997–2000, 2004)
XVI.	–	horreum – magtár (1994–1997, 1999)
XVII.	–	fürdő, két késő császárkori sír (1997–2003, 2007)
XVIII.	–	falrészletek a XVII. épület északi (északkeleti) előterében (2003–2007 között)
XIX.	–	falrészletek (telefonkábel fektetések, ill. 2006)
XX.	–	falrészletek a XI. épület folytatásában (2006)
XXI.	–	falrészlet a nyugati körítőfal-szakaszánál (2006)
XXII.	–	kisebb épület, körítőfal, udvarfal (2007)
Vízvezeték?	–	a körítőfal nyugati (északnyugati) sarkánál és a nemesvámosi Nagykút felé tartó szakaszánál (1989, 2006); felszíni felmérés (1986) ⁸
Körítőfal-részletek	Rhé Gy. nyomán az MRT 2. 149. 27. ábrán	keleti falrészletek (1988, 1994, 2003, 2006, 2007), georadar-mérések a keleti és északi falaknál (1999–2004), ⁹ talajellenállás-mérés a nyugati falnál (2002) ¹⁰
Udvarfalak az I., II., X. és XI. épület között, a XXI. épületnél	Rhé Gy. nyomán az MRT 2. 149. 27. ábrán (az I. és a II. épület között)	falrészletek (az I. és a X. épület feltárásával egyidejűleg, vezetéképítések közben, 2007); az 1986-as felszíni felmérések nyomán (1986) ¹¹
Az 1986-os felszíni felmérés, ill. a georadar- és talajellenállás-mérés nyomán jelentkező újabb épületek	–	a birtokközpont északkeleti sarkán belül és kívül, délkeleti sarkán kívül, a nyugati körítőfalnál (1986, 2002) ¹²
Likas-domb (mauzóleum a körítőfalon kívül)	„A néphit szerint egy hajdani vezérnek sírja e domb...” ¹³	a balácai villagazdaság tulajdonos családjának II. századi temetőhelye (1985–1987)

A táblázat lábjegyzetei:

- 1 Rhé Gyula: i. m. 42., 52., 56. o.; Rhé Gyula: „Újabb ásátások eredményei Balácán.” In Laczkó Dezső szerk.: *A Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár 1927/28. évi Jelentésének Irodalmi melléklete. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1928. 48–54. o.*; Palágyi, Sylvia: „Vorbericht über die Erforschung und Wiederherstellung der römischen Villa von Baláca”. *Carnuntum Jahrbuch*, 1991 [1992]. 92. o.
- 2 K. Palágyi Sylvia: *Baláca. Római kori földbirtokközpont. Prospektus Nyomda, Veszprém, 1999. 4–6. o.*; K. Palágyi Sylvia: „Előzetes jelentés a balácai villagazdaság III- és XIV-es épületének feltárásáról – Vorbericht über die Freilegung der Gebäude III. und XIV. des Gutshofes von Baláca”. *Balácai Közlemények*, 2001/6. 7–60. o.; K. Palágyi Sylvia: „Előzetes jelentés a balácai római kori villagazdaság XVII. épületének feltárásáról – Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung des Gebäudes XVI. des römerzeitlichen Gutshofes in Baláca”. *Balácai Közlemények*, 2002/7. 7–53. o.; K. Palágyi, Sylvia: „Ergebnisse der...” 22–23.: 1–2. ábra; Palágyi: „A balácai római kori...” 112–175. o.; Palágyi, Sylvia: „Baláca als repräsentative Grossvilla in Pannonien. Bruckneudorf und Gamzigrad.” *Spätantike Paläste und Grossvillen im Donau-Balkan-Raum*. Römisch-germanische Kommission, Frankfurt am Main–Österreichisches Archäologisches Institut, Wien–Bonn, 2011. 247–258. o. A zárójeles adatok az ásátások, kisebb kutatások évszámait jelölik. (Csirke Orsolya: „Erdgietefte Häuser in Baláca”. *Balácai Közlemények*, 2005/9. 25–51. o.)

- 3 Fatsar: i. m. 101. o., 106. o.: 1. ábra, 107. o.: 3. ábra.
- 4 Holczinger Imre–Neduczta Borisláv–Pattantyús-Á. Miklós: „A balácai VI. épület környezetében végzett földradar-mérések eredményei – Ergebnisse der im Jahre 2003 in der Umgebung des Balácaer Gebäude VI. durchgeführte Georadarmessungen.” *Balácai Közlemények*, 2004/8. 11. o.: 1. ábra, 16. o.: 6. ábra.
- 5 Uo. 11. o.: 1. ábra.
- 6 Neduczta, Borisláv–Pattantyús-Á., Miklós: „Combined radar mapping...” 96. o.: 1. ábra.
- 7 Fatsar: i. m. 102. o., 109. o.: 5. ábra.
- 8 K. Palágyi Sylvia: „A balácai villagazdaság alaprajza az újabb megfigyelések tükrében – Grundriss der Balácaer Villenwirtschaft aufgrund neuer Beobachtungen.” *Balácai Közlemények*, 1989/1. 13. o.: 2. ábra.
- 9 Holczinger Imre–Pattantyús-Á. Miklós–K. Palágyi Sylvia: „A balácai főépület (I.) K-i előterének geofizikai és régészeti kutatási eredményei – Ergebnisse der geophysikalischen und archäologischen Forschungen des Gebäudes XVII. und des östlichen Abschnittes der Umfassungsmauer.” *Balácai Közlemények*, 2001/6. 81. o.: 15. ábra; Neduczta, Borisláv–Pattantyús-Á., Miklós: uo.
- 10 Fatsar: i. m. 106. o.: 1. ábra, 108. o.: 4. ábra.
- 11 K. Palágyi Sylvia: uo.
- 12 Uo.; Holczinger Imre–Neduczta Borisláv–Pattantyús-Á. Miklós: „A balácai VI. épület...” 11. o.: 1. ábra; Fatsar: i. m. 102. o., 106. o.: 1. ábra, 108. o.: 4. ábra.
- 13 Rhé Gyula: *Baláca*. 33. o.

vábbi két helyiség mozaikja egy időben készült. A fekete-fehér vagy színes kockákból kirakott stilizált növényi elemek, geometrikus motívumok azonos vagy más-más kombinációban több mozaikpadozaton is előfor-

A pince kiállításának részlete (A szerző felvételei)

dulnak. Perspektivikus hatásra csak a x. és a xx. helyiség esetében törekedtek. A mozaik kivitelezését nagyon gondos tervezés, szer-

A x. és az i. (fő)épület

kesztés előzhette meg, még akkor is, ha bizonyos motívumkombinációkat máshonnan is ismertek.

A feltárások első vezetője, Rhé Gyula elsősorban az antik példák alapján próbálta meghatározni a körítőfalon belüli, általa többé-kevésbé megismert épületek funkcióját. Javas-

latait érdemes összevetnünk az 1976 óta újra-kezdett feltárások során nyert információkkal.

A földbirtokközponttól északra, körülbelül hatszáz méterre emelkedett a villa tulajdonosának tíz-tizenkét méter magas, földdel borított, faragott kő lábazatú és párkányzatú családi temetkezőhelye. A sírkamrába boltozott folyosó vezetett, a lábazaton síroltárok álltak. A korábbi temetkezések emlékeihez tartoztak a helyben elégetett ló- és kutyatemetkezések.¹⁵ A síroltárokat az évszázadok során szétverték. A nagyobb darabokat vélhetően a környező falvak építkezéseihez hordták el, s csak a kisebb töredékeket hagyták a helyszínen. A gondos restaurátori munka ellenére sem sikerült olyan hosszabb feliratot rekonstruálni, amelyből egyértelműen következtetni lehetett volna a ii. században Balácán élt tulajdonos család eredetére, teljes családi kapcsolataira. Az itáliai példák nyomán felépített temetkezőhely, illetve mauzóleum építőinek kérdésében megoszlanak a vélemények. Az egyik szerint Közép-Itáliából származtak, a másik szerint helyi, pannóniai eredetűek voltak.¹⁶

A balácai ásatások szerény feliratos kőanyaga a földbirtokközpont nevének azonosítását sem teszi lehetővé. Az antik útleírásban (*Itinerarium Antonini*) szereplő Caesariana valahol ezen a környéken lehetett. Pontos helye egyelőre ismeretlen (lásd a táblázatban is).

Ma a romkertben a lefedett főépületen belül megtekinthetőek tehát a mozaikpadlók (egyik másolatban), a falfestmények, a tárlókban válogatás a ii. századi pince és az ásatások gazdag leleteiből, a főépületet a ii. épülettel összekötő folyosókon a Veszprém megye római kori kőanyagát bemutató kőtár, valamint a ii. és x. épület konzervált falmaradványai. A felépített iii. épületben kapott helyet a pénztár a múzeumi bolttal, az ásatási iroda és egy előadóterem. A visszatemetett épületek alaprajzát táblákról ismerhetik meg a lá-

15 K. Palágyi Sylvia: *Baláca. Római kori földbirtokközpont...* 6. o.; K. Palágyi Sylvia: „A balácai római kori halomsír kutatása – Erforschung des Hügelgrabes von Baláca”. *Balácai Közlemények*, 1996/4. 7–72. o.

16 Fitz Jenő: „A balácai *tumulus* feliratai – Inschriften vom Hügelgrab bei Baláca”. *Balácai Közlemények*, 1996/4. o. 209–236. o.; Alföldy Géza: „Die Inschriften des Hügelgrabes von Baláca – A balácai halomsír feliratai”. *Balácai Közlemények*, 2004/8. 23–122. o.

togatók, Nemesvámos község szélén pedig megtekintésre érdemesek az egykori nagyszabású temetkezőhely, illetve mauzóleum megmaradt falai is.

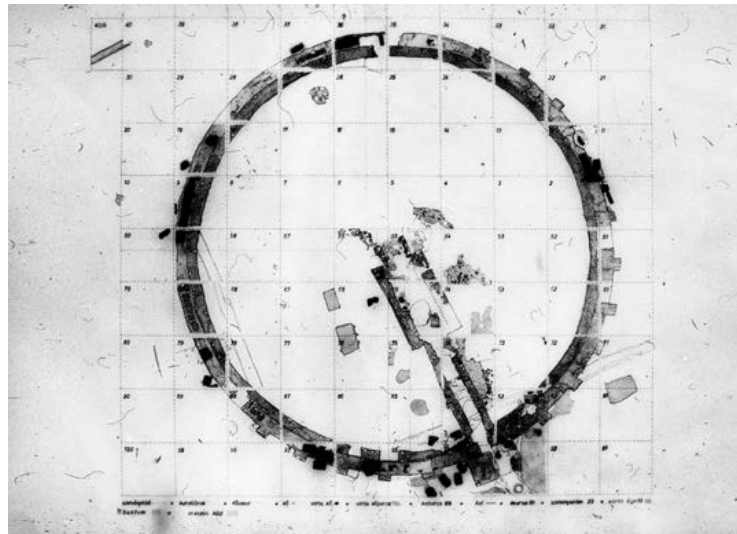
A látnivalók felsorolásán kívül meg kell emlékeznünk azokról a tudományos és ismeretterjesztő törekvéseinkről, amelyeket a balácai program kidolgozásakor célul tűztünk ki. Többek között arra törekedtünk, hogy bel- és külföldön egyaránt megismertessük eredményeinket. Ennek érdekében nemcsak résztvevői, hanem kezdeményezői és rendezői is voltunk számos tudományos konferenciának. Elindítottuk a *Balácai Közlemények* sorozatát, amelynek legutolsó, tizedik kötete 2008-ban jelent meg. Hazai és külföldi szakmai folyóiratokban számoltunk be a balácai római villagazdaság ásatásainak egyre gyarapodó eredményeiről. A lefedett főépület alkalmasnak bizonyult a témához vagy a hely hangulatához illeszkedő kiállítások megrendezésére. Így jöhettek létre a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum római kori anyagából válogatott kamarakiállítások (mécsesek, üvegek, lószerszámok és járomveretek, ékszerek, *terra sigillata*k és bepecsételt edények, fegyverek és vágóeszközök). Többségükhöz katalógus is tartozott. Időről időre rajzos, fényképes tablókon számoltunk be az újdonságainkról. Az udvari falfestmény hátoldala alkalmasnak bizonyult képzőművészeti alkotások bemutatására is, így például Borsos Miklós, Wolfgang Czysz, Finta József, Hegyeshalmi László, Kulcsár Ágnes, Mózer Zoltán, Szántó Piroska vagy épp Triznya Mátyás műveinek kiállítására.

Életre hívtuk a Balácáért Alapítványt. A segítségével lehetőség kínálkozott egyre több, a látogató közönség érdeklődésére is számot tartó program megrendezésére, továbbá kiadványok megjelentetésére.

A festett falú *peristylum* hangulatos és jó akusztikájú környezetet biztosított a komolyzenei hangversenyek számára. Több alkalommal szerepelt itt Veszprém Város Vegyeskara, a veszprémi Liszt Ferenc Kórustársaság, az ugyancsak veszprémi Mendelssohn Kamarazenekar, az Operaház művészei közül pedig szívesen vállalt fellépést Temesi

A kőtár részlete (Oszkó Zsuzsa felvétele)

A halomsír-mauzóleum alaprajza (Györgydeák György és Tömpe Viktória rajza)

A halomsír-mauzóleum sírkamrájának részlete helyreállítás közben (A szerző felvétele)

A „Baláca ünnepi órái” megnyitója 1994-ben (Nagyvári Ildikó felvétele)

Mária, Takács Klára és Gulyás Dénes is. Vendégeink között üdvözölhettük Rhé Gyula aktívan zenélő leszármazottait, valamint Horgas Eszter fuvola- és Kegye János pánsípmű-

Kiállítás a főépületben (Oszkó Zsuzsa felvétele)

vészt, Kövi Szabolcs fuvolista-zeneszerzőt, a Kreatív Art Stúdiót vagy a veszprémi Cholonky Mozgásművészeti Stúdió táncosait, a veszprémi zeneiskola növendékeit és a tör-

ténelmi szituációs játékokat 1994-től évente előadó környékbeli iskolák diákjait. 1993-ban Jordán Tamás előadásában Szókratész védőbeszédét hallgathattuk meg.

Hagyományteremtő céllal rendeztük meg 1994-ben az első dobótriatlont (kődobálás, diszkosz- és gerelyhajítás), amelynek sikerét látva – és mintegy esélyegyenlőséget teremtve – kiegészítettük eddigi sportrendezvényeinket a hagyományörző paratriatlonnal. A győztesek az érme mellett Balácán termő „olajágat” (ezüstfa-, más néven olajfűz-ágat) kaptak.

A konferenciák esti programjai közé tartoztak az „*ab ovo ad mala*” római jellegű vacsorák, s évente legalább egy alkalommal kenyeret is süttünk római jellegű kemencénkben.

2007-tel tehát megszakadtak az 1976-tól folyamatos ásatások Balácán. A meghirdetett pályázatok célkitűzései, sajnálatos módon, egyre inkább csak a turisztikai vonzerő növelésére és a múzeumpedagógiai foglalkozások minőségének emelésére irányulnak. Kevés az olyan pályázat, amelynek célja a teljességre törekvő feltárás és azok tudományos feldolgozása lenne.

A balácai római kori villagazdaság kulturális-turisztikai és látogatóbarát szolgáltatásainak fejlesztésére Veszprém Megye Önkormányzata 2010-ben nyert utoljára pályázatot.¹⁷ A 2012-ben záruló pályázatnak köszönhetően készült el a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött nagymozaik másolata, illetve néhány falfestmény-rekonstrukció és néhány ún. enteriőr. A megértést újabb ismertető táblák, multimédiás eszközök, makettek stb. segítik.

Ez tehát a múlt. Az 1543/2012. (XII. 4.) számú kormányhatározattal a balácai római kori nagybirtokközpont a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe került. *Dum spiro, spero!* Valóban csak remélni tudjuk, hogy az országos gyűjtőkörű, széles nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező múzeum lehetőséget keres és talál a korábban kidolgozott program megvalósítására s újabb ötletekkel való bővítésére, miközben megtalálja a forrásokat a folyamatos állagmegóváásra is.

¹⁷ KDOP-2.1.1/B-09-2010-0022, a pályázat szakmai konzulense a veszprémi múzeum részéről Csirke Orsolya volt.

Újabb épületek jelentkezése a szántásban 2003-ban (Kaposvári József és Lőrentei Tamás felvétele)